

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

811.172*373

Despre limba lituaniană altfel: *Focarul de lituanistică*

Vidas KAVALIAUSKAS, *Universitatea Pedagogică din Vilnius, Lituania*

Nadejda MORZOVA, *Institutul Limbii Lituaniene, Vilnius, Lituania*

Jolanta ZABARSKAITĖ, *Institutul Limbii Lituaniene, Vilnius, Lituania*

Ala SAINENCO, *Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Republica Moldova*

În vederea studierii complexe a limbii lituaniene din perspectivă sincronică și diacronică și a creării unei baze electronice de date din domeniul lituanisticii, în Lituania a fost creat Institutul Limbii Lituaniene. Direcțiile fundamentale de cercetare ale institutului, aprobate de Guvernul Lituaniei, țin de cercetarea științifică a lexicului și a gramaticii, a istoriei și a dialectologiei, a onomasticii și a modului de funcționare a limbii lituaniene (aspectul sociolingvistic) și, de asemenea, de cercetarea aplicată pe segmentul lexicografie și terminologie.

Pe lângă sarcinile strict științifice, un alt aspect, la fel de important, al activității institutului îl constituie activitatea de extindere a legăturilor dintre știința fundamentală și societate. În sfera umanistă, aceasta presupune *orientare socială* sau *dezvoltare socială*, adică satisfacerea necesităților statului și a societății în soluționarea diferitor probleme ale dezvoltării sociale, ale provocărilor culturii naționale în condițiile globalizării etc.

În 2006, în vederea realizării acestor sarcini și a menținerii legăturii dintre știința academică și societate, în cadrul Institutului Limbii Lituaniene, a fost creat *Focarul de lituanistică*. *Focarul* inițiază și menține legătura dintre specialiștii în lingvistică, influențează opinia publică despre limba lituaniană și lingvistică în condițiile unei lumi în continuă schimbare. Pe seama *Focarului* sînt puse următoarele sarcini: a prezenta societății, într-o formă modernă și atractivă, cele mai noi descoperiri și cunoștințe despre limbă; a promova limba lituaniană; a educa interesul față de limba lituaniană ca una dintre componentele fundamentale ale conștiinței naționale și ale atitudinii civice; a propaga ideea europeană a polilingvismului și a dialogului culturilor.

Focarul de lituanistică are câteva subunități:

- *Forumul lituanistilor*, din cadrul *Focarului de lituanistică*, a fost creat în vederea discutării problemelor actuale de lingvistică, cultură și educație, pentru care sînt invitați lingviști, literați, culturologi, profesori, scriitori, redactori și jurnaliști.
- În *Focar* funcționează un sistem de pregătire a specialiștilor. Aici sînt promovate seminare axate pe problematica terminologiei și a culturii vorbirii pentru lituanisti și specialiști din alte domenii.
- *Școala tînărului filolog* este deschisă pentru elevii din clasele superioare; la această școală elevii se familiarizează cu lingvistica computațională.
- Pentru societate este deschis *Clubul iubitorilor de carte*, în care se fac expoziții și prezentări de carte, sînt omagiați lingviști etc.
- Funcționează, de asemenea, *Clubul profesorilor*, la ale cărui ședințe profesorii le

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

vorbesc tinerilor nu doar despre domeniul profesional, ci și despre experiența lor de viață.

- În *Focar* există un *Centru informațional*, în care se pot obține informații despre cercetările de ultimă oră din domeniul lituanisticii, despre posibilitățile de studiere a limbii lituaniene, despre alte activități, științifice și educaționale, consacrate limbii lituaniene.
- Institutul administrează și un portal de internet *Casa limbii (Kalbos namai)*, www.kalbosnamai.lt.

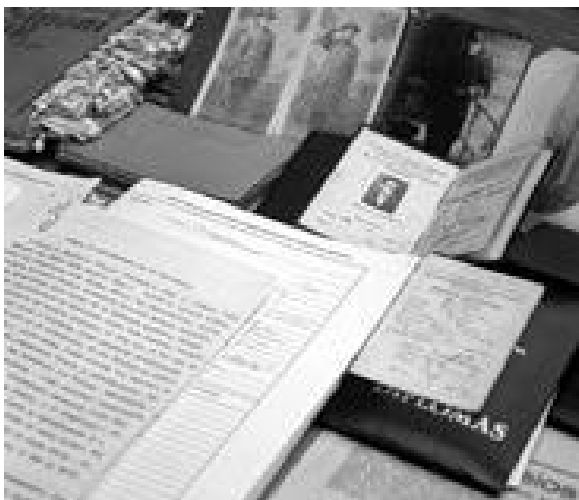
Un proiect aparte al *Focarului de lituanistică* este *Muzeul limbii*. *Muzeul* reprezintă un sistem de instruire în domeniul limbii lituaniene, dedicat diferitor grupuri de vîrstă, inclusiv studenților de la specialitățile umanistice. Acest sistem constituie esența *Muzeului*, în care orice vizitator poate intra în contact direct cu lingvisticul, poate afla istoria unor cuvinte, etimologia lor, particularitățile de utilizare etc. În *Muzeu* sînt expuse:

- documentele de arhivă, lucrurile personale ale lingviștilor și alte materiale autentice;
- resurse electronice cu informație completă din diferite domenii ale lingvisticii: istoria limbii și dialectologie, lexicologie și cercetări ale contactelor lingviale, terminologie și cultura limbii, istoria lingvisticii, limba lituaniană a gesturilor etc.;
- jocuri unice de calculator (inclusiv, jocul instructiv ce ține de accentuarea lituaniană *Kieti riešutėliai. Tadas Blinda*, karaoke dialectal, prin care vizitatorii pot face cunoștință cu dialectele de bază ale limbii lituaniene), ediții electronice;
- jucării lingvistice – expozate unice, care permit să intri în contact direct cu domeniul lingvisticului.

Expozițiile *Muzeului* cuprind slaiduri tematice, material ilustrativ (hărți, scheme etc.) și jucării lingvistice.

Slaidurile tematice

Tematica expozițiilor din cadrul *Muzeului* cuprinde următoarele domenii: 1) Limba lituaniană în lume; 2) Marele dicționar al limbii lituaniene și lexicografia lituaniană; 3) Dialectologia; 4) Cercetarea istoriei limbii; 5) Numele proprii lituaniene și studiul lor; 6) Terminologia; 7) Cultura limbii; 8) Istoria scrierii lituaniene; 8) Limba lituaniană a gesturilor; 9) Cercetările de lituanistică în lume; 10) Ambianța limbii lituaniene (limbile-vecine) și contactele lingvistice.

Muzeul limbii. Secvență din Arhivele savanților.

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

În vitrine sînt expuse materialele de arhivă, fotografiile, edițiile rare, lucrurile autentice din arhivele lingviștilor lituanieni etc. De exemplu, sferile de întrebuițare a limbii lituaniene sînt reprezentate printr-o machetă improvizată (construită după modelul teatrului de păpuși), fiind indicate sferile vieții sociale, în care utilizarea limbii lituaniene este obligatorie (Seimul Lituaniei, Casa presei, Teatrul dramei). Pe standul dedicat problemelor de terminologie, sînt expuse documentele de arhivă, legate de istoria, teoria și practica terminologiei lituaniene, inclusiv *Atlasul ciupercilor*, elaborat de fondatorul terminologiei lituaniene Laurynas Ivinskis, care a fost expus la Expoziția internațională de la Viena în 1873. O expoziție specială este consacrată *Dicționarului academic al limbii lituaniene* (Lietuvių kalbos žodynas). Acest dicționar reprezintă cea mai voluminoasă lucrare de lituanistică. Ideea creării lui îi aparține reputatului lingvist K. Būga. Douăzeci de volume ale dicționarului reflectă lexicul limbii lituaniene, excerptat din textele scrise în perioada 1547–2001 și din vorbirea orală (dialectală) înregistrată începînd cu anul 1902. Dicționarul conține aproape 22 000 de pagini de text, în care au fost utilizate peste 11 mln. de cuvinte; sînt descrise din punct de vedere științific aproape 500 de mii de cuvinte, iar articolul de dicționar variază de la un rînd la 100 de pagini. Dicționarul este elaborat în baza unei cartoteci care conține peste 4,5 mln. de unități.

Fiecare expoziție tematică include și o sursă electronică, care conține informație tematică suplimentară (se explică termenii și noțiunile de bază, se indică realizările lituanisticii în domeniul respectiv). Ecranul cu senzori și un sistem comod de navigare ajută vizitatorul să se orienteze în lumea complicată a limbajului.

Exponatele istorice și de arhivă de bază ale Muzeului

Printre cele mai interesante și de preț exponate ale *Muzeului* este primul panou al Redacției *Dicționarului limbii lituaniene*, aprobat în 1930 de Ministerul Educației din Lituania. Redacția și-a avut sediul în Kaunas, în Casa lui Maironis și a premers, în timp, Institutului limbii lituaniene. În 1939 redacția a fost inclusă în Secțiunea limbii lituaniene din cadrul Institutului de lituanistică. În 1941 a fost publicat primul volum al *Dicționarului limbii lituaniene*.

În *Muzeu* sînt expuse diverse unelte ale lexicografului. Poate fi văzută aici cartoteca terminologică pe diferite domenii, adunată de comisia terminologică de pe lîngă Prezidiumul Academiei de Științe a Lituaniei (1945–1952). Munca unui lexicograf nu poate fi concepută fără o bază de date, excerptată din limba vorbită. Din expoziția *Muzeului* lipsesc primele aparate de înregistrare audio, aici sînt însă expuse mijloacele tehnice utilizate în expediția din anii 1950–1990: benzi magnetice, dictafonul «Topaz Д202» (1988) și altele.

Onomasticonul reprezintă una dintre mărturiile cele mai importante ale istoriei limbii. Toponimele sînt calificate frecvent drept limba pămîntului, deoarece ele (și, într-un mod aparte, hidronimele) reflectă istoria etnică a unui sau altui teritoriu. Antroponimele sînt mărturiile și păstrătoarele istoriei umane, a familiei și a neamului. În *Muzeu* se păstrează

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

și Registrul parohial al satului Lankeliškės din parohia Vilkaviškis din secolul al XVII-lea, reper important pentru istoria localității și locuitorii ei.

Arhivele savanților

O altă sursă importantă pentru cunoștințele despre limbă sînt arhivele savanților care și-au consacrat viețile lor cercetării lingvistice. Activitatea de colectare sistematică a arhivelor lingviștilor a început în Lituania în 2007, în cadrul Institutului Limbii Lituaniene. În sălile arhivei se păstrează arhivele personale ale reputatului lingvist lituanian Jonas Paulauskas (1923–2003), ale cunoscutului dialectolog Elena Grinaveckienė (1928–1999), ale unuia dintre autorii *Gramaticii academice a limbii lituaniene*, Kazys Ulvydas (1910–1996), ale cunoscutului specialist în domeniul terminologiei și al lexicografiei, redactorul *Dicționarului limbii lituaniene*, Jonas Kruopas (1908–1975) și ale altor savanți. De cîțva timp, Institutul Limbii Lituaniene găzduiește și o parte din arhiva reputatului savant, filolog, baltist, indo-europenist Vladimir Toporov (1928–2005). Materialele de arhivă se cataloghează și se introduc în circuitul științific.

Formele interactive: jucăriile lingvistice

Cea mai curioasă parte a expoziției *Muzeului* sînt jucăriile lingvistice interactive. Ideea acestei expoziții este simplă și complicată în același timp: vizitatorilor li se propune să intre în contact direct cu lingvisticul și să cunoască despre acest domeniu

Muzeul limbii. Arborele limbilor.

lucruri noi și curioase. Fiecare jucărie are o fișă descriptivă, în care se explică menirea ei, domeniul lingvistic vizat, noțiunile generale etc. Drept surse lingvistice au servit dicționarele limbii lituaniene și lucrările fundamentale de lituanistică. Jucăriile lingvistice permit a vedea limba altfel, a cunoaște diversitatea lingvistică, forțele creatoare ale limbii, trecutul și viitorul și a înțelege că limba nu este doar un simplu mijloc de comunicare, ci un organism viu care evoluează conform propriilor legi.

Descrierea lexicului limbii lituaniene începe prin clasificarea genealogică a limbilor. În *Muzeu* este expus un arbore genealogic

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

al limbilor pe ale cărui ramuri sînt amplasate păsări – limbile indo-europene: păsările colorate sînt limbile vii, iar cele necolorate – limbile moarte. Vizitatorilor li se propune să amplaseze păsările pe ramuri. În descrierea jocului se menționează că autorul clasificării genealogice a limbilor este August Schleicher, care a elaborat și prima gramatică teoretică a limbii lituaniene.

Jocul *Arheologia limbajului* inițiază în problematica etimologiei. Vizitatorii pot face săpături lingvistice în nisipierele improvizate și pot descoperi cele mai vechi cuvinte lituaniene și corespondentele lor din alte limbi indo-europene, care sînt înscrise pe plăci de ceramică, de exemplu: lit. *vilkas*, let. *vilks*, prus. *wilkis*, sl. veche. *вѣкъ*, rus. veche *вѣкъ*, rus. *волк*, bulg. *вѣлк*, alb. *vlk*, lat. *lupus*, grec. *λύκος* ș.a.m.d. În descrierea jocului, se explică ce înseamnă originea limbii, corespondența lingvistică, evoluția limbii etc.

Istoria lexicului este reprezentată prin *Casa cuvintelor*. La baza jocului este pus principiul căsuței-calendar de Crăciun, în care, pe partea din exterior a geamului, este înscris cuvîntul și denotatul lui, iar pe partea interioară – istoria acestui cuvînt. Dacă un asemenea tabel-geam este deschis, pe partea opusă poate fi citită explicația și informația despre originea cuvîntului. Dacă acest cuvînt este primar, se indică cuvintele înrudite din alte limbi, iar dacă este împrumutat, se indică limba-sursă și forma originală a cuvîntului împrumutat. De exemplu: *nuotaka* „mireasă”, *tekėti* „a se mărita”, *miestas* < biel. *mecma* „loc, piață, oraș”; *ligoninė* „spital” – cuvîntul este inventat de J. Jablonskis etc. În descriere sînt explicate noțiunile *cuvînt primar*, *împrumut*, *derivat*, *ocasionalism*.

Modificarea componenței vocabularului este demonstrată prin *Scrînciobul umbrelor*. În scrînciob, se rotesc cuvintele-umbre – arhaismele. Ele apar din semiîntineric și spectatorul citește cum se numește denotatul reprezentat în limba actuală. De exemplu, *draugala* – *meiluzė* „amantă”, *rudulis* – *vargšas* „sărac”, *ižena* – *sraigė* „melc” etc. În descriere se explică noțiunea de arhaism și funcțiile stilistice ale arhaismelor.

Prin *Mozaicul dialectal* se produce familiarizarea cu variantele dialectale ale cuvintelor. Pe masă se află harta dialectală a limbii lituaniene. Pe hartă sînt prinse cuie speciale, pe care trebuie instalate cubușoarele cu denumirile dialectale ale realiilor de bază. De exemplu, lexemul *coneste* este reprezentat prin următoarele variante: *skuja*, *kankorėžis*, *kaulelė*, *riūtė*, *burė*, *ciekuras*, *šiška*, *kukutis*, *čyčka*, *bučiukas*, *burkutis* etc. În descriere se explică noțiunea de *lexic dialectal*.

La altă masă, vizitatorii se pot juca în cubușoare și pot crea harta Lituaniei, aflînd, concomitent, și denumirea regiunii în care se utilizează un cuvînt sau altul.

Polisemantismul cuvîntului este reprezentat sub forma unei *Piramide a sensurilor*. Cubușoarele străvezii cu desenele sensurilor cuvintelor polisemantice trebuie așezate în ordinea cuvenită, pornind de la cubușorul mai mare (care are cel mai îndepărtat sens) și terminînd cu cel mai mic (sensul de bază). Astfel, în lituaniană *akis* este reprezentat prin 10 părți: 10) gaura inelului, 9) luminile mașinii, becul, 8) ochiul cartofului, 7) joc de cărți – ochi, 6) găuri în cașcaval sau pîine, 5) ocheană, 4) ochiul de pe coada păunului, 3) nodul din lucrurile împletite, 2) fagurii cu miere, 1) ochiul omului.

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Printr-o asemenea formă originală este fixat modul în care se formează sensurile figurate ale unui cuvânt polisemantic (tabloul ne ajută să înțelegem ce trăsături – externe sau interne, legături logice etc. – contribuie la formarea sensului figurat). În descriere se explică noțiunile de *derivare semantică*, *valență* etc.

Vizitatorii *Muzeului* pot lucra ca editori sau culegători de texte și pot afla istoria alfabetului limbii lituaniene. Pot afla, de exemplu, că literele pentru nazalele *ą* și *ę* sînt împrumutate din alfabetul polonez, literele pentru a desemna consoanele *č*, *š* și *ž* – din cehă, litera *ė* a fost folosită pentru prima dată de D. Kleinas în 1653, iar litera *ū* a fost propusă de J. Jablonskis.

În acest fel, deschiderea *Focarului de lituanistică* a contribuit la descoperirea unor forme noi de popularizare a cunoștințelor științifice. Datorită potențialului creativ al creatorilor și angajaților, *Muzeul* a devenit un loc atractiv, în care, prin prezentarea producției științifice, cercetătorul realizează ceea ce știința modernă califică drept feedback, legătură inversă, relație atît de necesară cu societatea. ♣

Bibliografie:

Zabarskaitė, Jolanta, *Lietuvių kalbos centras: tikslai ir perspektyvos. Best Practices of Learning Less widely-used Languages in Multicultural and Multinational Europe, in Materials of the conference, 23–25 september*, Vilnius, Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.

Zabarskaitė, Jolanta, *Lituanistikos židinys. Kalbos muziejus*, Vilnius, 2008.

Забарскайте, Йоланта, Морозова Надежда, Очаг литуанистики как центр литовского языка: интерактивные формы ознакомления с лексикой и семантикой, în *Слово и словарь. Vocabulum et vokabularium. Сборник научных трудов по лексикографии*, Гродно, 2009, p. 37–39.

Rezumat: *Focarul de lituanistică*, care are drept scop extinderea legăturilor dintre știința fundamentală și societate, a fost creat în cadrul Institutului Limbii Lituaniene. *Focarul* include *Forumul lituanistilor*, *Școala tînărului filolog*, *Clubul iubitorilor de carte*, *Clubul profesorilor*, *Centrul informațional*, portalul de internet *Casa limbii*. Un proiect deosebit al *Focarului de lituanistică* îl constituie *Muzeul limbii*, un sistem de instruire în domeniul limbii lituaniene, dedicat diferitor grupuri de vîrstă. În *Muzeu* sînt expuse documentele de arhivă, lucrurile personale ale lingviștilor și alte materiale autentice, resurse electronice, jocuri unice de calculator, jucării lingvistice – exponate unice, care permit să intri în contact direct cu domeniul lingvisticului. **Cuvinte-cheie:** *Focarul de lituanistică*, *Muzeul limbii*, *slaiduri tematice*, *arhivele savanților*, *jucării lingvistice*, *expoziții tematice*.

About Lithuanian Language Otherwise: *Lithuanistic Outbreak*

Summary: Lithuanistic outbreak, which aims at extending the relations between basic fundamental science and society, was created in the Lithuanian Language Institute. The outbreak includes Lithuanistics' Forum, School of the Young Philologist, Book Lovers' Club, Teachers' Club, Information Center, web portal Language House. A special project of Lithuanistic outbreak is the Language Museum, a system of Lithuanian language training, dedicated to different age groups. The Museum displays archives, personal belongings of linguists and other authentic materials, electronic resources, unique computer games, linguistic toys—unique exhibits, which allow getting into direct contact with linguistic field.

Keywords: *Lithuanistic outbreak*, *Language Museum*, *thematic slides*, *scientists' archives*, *linguistic toys*, *thematic exhibitions*.